

Bibliography

1. Large Encyclopedic Dictionary (2000). – 2-e izd., B 79 pererab. i dop. – M.: Bol'shaja Rossijskaja Jenciklopedija; SPb: Norint. – 1456 s.
2. Encyclopedia of education / Akad. ped. nauk Ukrajinu; gholovnyj red. V.Gh. Kremenj (2008). – K.: Jurinkom Inter. – 1040 s.
3. Onyshhuk L.A. (2011) Fundamentality is the Category of Quality and Education of Modern Man / Onyshhuk Ljudmyla Anatolijivna // Through Education, Scientific and Methodological Magazine. – K. – № 2 (60). – S. 15-19 (in Ukrainian)
4. Pryjma S.M. (2015) Opened Adult Education: Theoretical and Methodological Principles of Design and Operation / S.M. Pryjma. – Melitopolj: Vydavnytvo MDPU im. B. Khmeljnjcjkogho. – 324 s. (in Ukrainian)

УДК 371

Щербак Ольга Іванівна – доктор педагогічних наук, доцент, член-кореспондент НАПН України, директор Київського професійно-педагогічного коледжу імені Антона Макаренка

E-mail: college@kppk.com.ua

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ У КОНТЕКСТІ НЕПЕРЕРВНОСТІ НАВЧАННЯ

Анотація. У статті проаналізовано проблему освіти дорослих у контексті навчання впродовж життя. Обґрунтовано функції неперервної освіти, охарактеризовано періоди її розвитку. Акцентовано увагу на необхідності розроблення нормативно-правової бази освіти дорослих, професійної підготовки педагогічного персоналу для роботи з різними категоріями дорослих, сприяння розвитку наукових досліджень з різних аспектів формальної і неформальної освіти дорослих. Наголошено на доцільності інформаційної підтримки освіти впродовж життя.

Ключові слова: освіта дорослих, неформальна освіта, навчання впродовж життя, Національна рамка кваліфікацій.

Shcherbak Olga – doctor of pedagogical sciences, associate professor, corresponding member of NAPS of Ukraine, Director of the Kyiv Professional and Pedagogical College named after Anton Makarenko

E-mail: college@kppk.com.ua

ADULT EDUCATION IN THE CONTEXT OF LIFELONG LEARNING

Annotation. In the paper the problem of adult education in the context of lifelong learning has been analyzed. The functions of lifelong learning have been substantiated and periods of its evolution have been characterized. The attention was drawn to the necessity of the legal framework development for the adult education, professional training of the teaching staff for work with different groups of adults and promoting scientific research on various aspects of formal

and non-formal adult education. The expediency of informational support for lifelong learning has been emphasized.

Key words: *adult education, non-formal education, lifelong learning, National qualifications framework.*

Вступ. Швидкоплинність й ускладнення процесів сучасного життя за загальної тенденції його збільшення для кожної окремої людини об'єктивно зумовлюють необхідність формування особистості, здатної до сприйняття і здійснення перетворень, налаштованої на усвідомлення змінності світу як природної норми та безперервного підвищення свого компетентісно-кваліфікаційного рівня. Важливим чинником, що сприяє розв'язанню цієї проблеми, є освіта дорослих, функціонування й розвиток якої має свою змістову і формальну специфіку, зумовлену особливостями контингенту осіб, які потребують навчання [1, с. 4].

Аналіз досліджень. Різні аспекти філософії неперервної освіти висвітлено в працях В. Андрущенка, І. Зязюна, В. Кременя, В. Лутая, дидактики професійної освіти – А. Алексюка, С. Архангельського, Ю. Бабанського, В. Бондаря, С. Гончаренка, І. Лернера, А. Матюшкіна, П. Підкасистого та ін. Концептуальні засади професійної підготовки майбутніх фахівців висвітлено у працях С. Батишева, Р. Гуревича, О. Дубасенюк, А. Кирсанова, А. Лігоцького, Н. Ничкало, І. Смирнова та ін.

Результати дослідження. Державна політика України щодо неперервної освіти ґрунтується на урахуванні світових тенденцій розвитку освіти у контексті соціально-економічних, соціокультурних, технічних, технологічних змін. Положення щодо неперервності освіти як процесу, що триває усе життя, в якому важливу роль відіграє поєднання індивідуальних і соціальних аспектів, – стало провідним у документі ЮНЕСКО від 1972 р. «Навчатися, щоб жити». У 1974 р. на основі положень цієї доповіді прийнято рішення ЮНЕСКО, яке визначило неперервність освіти основним принципом її реформування, коли освіта стає не тільки засобом, а й метою розвитку людини. За таких умов центральною фігурою в освіті стає людина, а провідною метою – формування умінь, необхідних для виконання різних функцій: набуття знань, самовираження й розвитку соціальних зв'язків і умінь діяти.

Аналізуючи сучасні тенденції і проблеми неперервної професійної освіти, Н. Г. Ничкало підкреслює, що цілком закономірним є відображення різних аспектів розвитку світових тенденцій у багатьох міжнародних акціях, деклараціях, конвенціях, рішеннях та інших документах міжнародних організацій, зокрема ООН, ЮНЕСКО, міжнародної праці. Так, у 1990 р. під час конференції в Таїланді ЮНЕСКО разом з організаторами-партнерами проголосили Міжнародну ініціативу «Освіта для всіх». У 1997 р. на П'ятій Всесвітній

конференції з проблем освіти дорослого населення запропоновано нову стратегію створення можливостей для навчання впродовж усього життя. У цьому ж році Генеральна конференція ЮНЕСКО прийняла велику програму «Освіта для всіх упродовж життя».

Неперервна освіта – процес, спрямований на всебічний розвиток особистості, систематичне поповнення знань, умінь і навичок упродовж життя для інтелектуального, культурного, і духовного розвитку особистості, удосконалення професійної компетентності та духовних потреб людини [2, с. 62].

Наразі в Україні на різних рівнях обговорюються концептуальні засади освіти дорослих, питання неперервної (упродовж всього життя) освіти і навчання. Ці питання було актуалізовано у рекомендаціях Другого міжнародного конгресу з технічної і професійної освіти «Неперервна освіта і підготовка кадрів: міст у майбутнє», який відбувся 26 -30 квітня 1999 року у м. Сеул (Республіки Корея). Рекомендації називалися «Технічна і професійна освіта і навчання: погляд для 21 століття». Вони спрямовані на забезпечення нового ставлення до освіти і навчання, яке вимагає, того, щоб кожна людина відчувала свою відповідальність за навчання упродовж життя. Йдеться про те, що молоді люди, які закінчили навчальні заклади, отримавши певні знання і уміння, готові продовжувати навчатися упродовж всього життя; ті, хто закінчив школу з низьким рівнем знань, має можливість отримати другий шанс придбати знання і компетенції, в яких у них є потреба; кожна людина має доступ до навчання упродовж всього життя, не дивлячись на вік, стать, трудовий статус, етнічну приналежність, економічний і соціальний стан, місце проживання, сімейний стан чи неможливу працездатність. Для цього навчання, орієнтоване на попит, повинно стати контактним і добре інтегрованим, що забезпечуватиметься діалогом і тісною співпрацею між всіма заінтересованими сторонами. Це сприятиме загальному визнанню важливості формування системи неперервного упродовж всього життя навчання, кращої координації дій.

На думку Н. Грами, витоки ідеї неперервності освіти треба шукати у загальному понятті неперервності та ідеї навчання упродовж життя, запропонованому Я. Коменським, який наголошував, що кожний вік людини підходить для навчання. Відповідно до принципу історизму Н. Грама (1996) вважає за доцільне виокремлювати три періоди розвитку неперервної освіти:

Перший – період теоретичного становлення неперервної освіти, коли його представники розробили систему післяшкільної освіти дорослих з метою усунення прогалин шкільного навчання.

Другий період (60-ті –70-ті роки минулого століття) характеризувався концептуальними змінами, які полягали у нових підходах до змісту неперервної освіти й розглядали її вже не тільки як

галузь навчання дорослих, а як усю систему народної освіти відповідно до суспільно-економічних змін. У зміст поняття було включено не тільки комплекс форм навчання і виховання, коригування недоліків шкільного навчання, а передусім передбачалося неперервне навчання дорослих на трьох рівнях: низькому, середньому і вищому, а у разі потреби – задоволення культурних вимог поза всяким рівнем.

Третій період – (від 70-х років і дотепер) характеризується віднайденням шляхів щодо досягнення більш однозначного тлумачення суті поняття «неперервна освіта» як засобу поліпшення «якості життя», що надає можливість особистості адаптуватися до існуючих умов життя, сприяє її мобільності, допомагає пристосуватися до безробіття, інфляції, конкуренції тощо.

Аналіз визначення дефініції «неперервна освіта» дав змогу В. Олійнику дійти висновку, що переважна більшість означень базуються на тезі, яка показує неперервну освіту як цілеспрямований, послідовний процес, який супроводжує все людське життя. На підставі узагальнень вчений обґрунтовує розгорнуте визначення категорії неперервної освіти як закономірність суспільного розвитку, в якому процес освіти кожного індивіда як самоцінності є основним ресурсом створення справді гуманістичного суспільства. Окрім того вчений наголошує, що на концептуальну основу неперервної освіти, формування якої відбувається у площинах технократичного та гуманістичного підходів, основний вплив здійснюють лише ті суперечності, що мають місце в межах простору взаємодії інтересів індивіда та держави.

З часом сфера освіти дорослих виділилась із загальної системи неперервної освіти і поділилась на три основні «гілки» освітньої діяльності: базову освіту, систему підвищення кваліфікації і перепідготовки кадрів, додаткову освіту. Особливістю роботи з дорослими є необхідність врахування факторів, що допомагають долати сформовані в їхній свідомості негативні стереотипи щодо опанування новими знаннями, професійними навичками і вміннями. Тому ефективність навчання дорослих значною мірою залежить від таких факторів: створення умов для багаторівневого їх самовизначення; організація освітнього процесу з опорою на принципи, що дають змогу долати стереотипи і бар'єри сприйняття; навчання дорослих ефективним методам освітньої діяльності; створення атмосфери, спроможної знімати напругу і тривогу, пов'язану із залученням їх в освітню діяльність тощо.

Як відомо, в андрагогічних моделях навчання суттєво змінюється роль викладача, і це дає змогу по-іншому дивитися на спрямування та організаційну структуру навчання в системі фахового зростання педагогічних кадрів, оцінювати його ефективність, визначати шляхи вдосконалення управління ним. У цьому зв'язку однією з

провідних тенденцій, яка сьогодні набуває все більшого значення, є посилення уваги до психологічної складової підвищення кваліфікації в дещо іншому ракурсі. Так, якщо традиційно ця психологічна складова розглядалась переважно як певна сукупність психологічних знань, навичок та умінь, що повинен мати (і отже регулярно оновлювати) педагогічний працівник, то на сьогодні основну увагу науковців привертають ті вікові та професійні зміни, що відбуваються з людиною упродовж життя (за В. Олійником).

Неперервна освіта може виконувати важливі функції, що взаємопов'язані й доповнюють одна одну, а саме: соціокультурну, розвивальну; загальноосвітню, компенсаторну; адаптивну; економічну [3, с. 152-164].

Вважаємо за доцільне наголосити, що в умовах стрімкого інформаційно-технологічного розвитку, посилення інтеграційних процесів функції неперервної освіти значно розширюються. Її системоутворювальним чинником стає суспільна потреба в постійному розвитку кожної людини.

Як свідчить аналіз розвитку систем освіти в країнах Європейського союзу, об'єктивною реальністю інтеграційних процесів є певна конвергенція, що особливо виявляється в системах професійної освіти, які безпосередньо пов'язані з ринками праці й економічним розвитком єдиної Європи. Водночас конвергенція обмежується чинниками локалізації, які закладені у національні системи професійної освіти у вигляді традицій, загальнокультурних установок і особливостей.

Отже, дослідники роблять висновок, що усі національні системи освіти країн Європейського Союзу наразі мають спільні проблеми. Серед найважливіших спільних проблем, на думку О. М. Олейникової, можна виокремити дві [4, с. 252]: зниження попиту з боку молоді на навчання математичних і природничонаукових спеціальностей, причому кількість жінок, які обирають ці галузі навчання, як правило, нижча, ніж їхня загальна частка у населенні країни; високий рівень відсіву із середньої школи у більшості країн ЄС, що викликало необхідність розроблення різних цільових програм базової і початкової професійної освіти і навчання для цієї категорії молоді, які фінансуються державою. Ці програми покликані зменшити приблизно на 50 % кількість громадян у віці 18–24 роки, які мають тільки загальну середню освіту і не продовжують освіту або навчання.

Проблема неперервної освіти і навчання упродовж життя у сучасній соціально-економічній ситуації України набула особливої актуальності. Це обумовлено тим, що динаміка кон'юнктури ринку диктує необхідність підвищення кваліфікації чи перепідготовки громадян упродовж їх трудової діяльності в професійно-технічних навчальних закладах чи у системі професійного навчання

безпосередньо на виробництві, яка має тенденцію надалі розвиватися, як частина неперервного навчання упродовж всього життя.

Таким чином, неперервну освіту і навчання упродовж життя ми маємо розглядати як невід'ємну частину загальної системи освіти, яка, на жаль, має комплекс проблем, пов'язаних з її функціонуванням і розвитком. Це постійна недостатність фінансування, надмірна централізація, яка зберігається, недостатні стимули для збільшення інвестицій в професійну освіту, небажання багатьох роботодавців займатися навчанням своїх працівників, особливо у сфері малого і середнього бізнесу тощо.

Проаналізуємо більш детально деякі проблеми, пов'язані з формуванням і розвитком системи неперервної освіти і навчання, пріоритетом яких є освіта дорослих. По-перше, йдеться про відсутність нормативно-правової бази. У більшості розвинутих країн прийняті і на практиці реалізуються законодавчі акти, орієнтовані на неперервну упродовж життя освіту і навчання. Необхідно ініціювати нові законодавчі акти, враховуючи зростаючі вимоги роботодавців до якості кваліфікацій і компетенцій працівників, необхідність забезпечення їх навчання упродовж життя, світові тенденції розвитку професійної освіти і навчання. Без сумніву, назріла потреба у прискоренні розроблення закону «Про освіту дорослих», нової редакції Закону «Про професійну освіту» та ін.

По-друге, недостатнім є розвиток теоретичних основ неперервної освіти і навчання упродовж життя. Навчання працюючого населення, яке поповнюється також і за рахунок випускників навчальних закладів, практично продовжує будуватися на традиційних педагогічних принципах, розроблених на основі досвіду навчання дітей, що суттєво знижує його ефективність. Водночас воно має ґрунтуватися на специфічних принципах і технологіях, що враховують соціально – психологічні особливості дорослих, на концепції вільного чи «відкритого» навчання, розвиватися в рамках неперервного навчання. Для розроблення теоретичних, методологічних, технологічних, науково-методичних основ неперервної освіти і навчання упродовж життя науковим установам необхідно розгорнути цільові фундаментальні і прикладні дослідження проблем, яким в усьому світі приділяється значна увага.

По-третє, важливого значення набуло питання щодо проведення незалежної оцінки якості знань, вмінь та навичок громадян, які здобули їх у процесі трудової діяльності чи неформальній освіті. Сьогодні така практика існує в переважній більшості європейських країн, і вона досягає позитивних результатів (наприклад, у Німеччині, Іспанії, Данії, Нідерландах, Франції). Це обумовлено необхідністю покращання якості професійної освіти, надання можливості кожній

особі підтвердити рівень своєї кваліфікації, здобутої різними шляхами . Тому слід на законодавчому рівні забезпечити створення незалежних атестаційних органів та визнання неформального навчання .

По-четверте, необхідне інформаційне забезпечення системи неперервної освіти упродовж життя. Без сумніву, ця сфера не може ефективно розвиватися без створення баз даних, забезпечення сучасною технікою інформаційних потоків, використання комп'ютерних технологій, включаючи Інтернет. Фактичний стан справ показує, що сьогодні відсутнє інформування зацікавлених сторін, зокрема, органів освіти і науки та безпосередньо навчальних закладів, про потреби в навчанні працюючого населення. Це питання можна було б врегулювати, передбачивши розроблення та затвердження порядку, який би визначав джерела інформації, перелік основних даних, головних провайдерів освітніх послуг і користувачів, терміни подання інформації тощо.

По-п'яте, підвищення ефективності потребує система соціального партнерства. В умовах змін соціальних відносин працівників, роботодавців і держави настає необхідність радикального перегляду механізмів партнерства заінтересованих сторін, що викликано потребою підвищення вимог до якості робочої сили. Незважаючи на певні досягнення в стосунках між соціальними партнерами різних рівнів, вони потребують більшої результативності і впливу на формування системи неперервної освіти упродовж життя і навчання, в тому числі освіти дорослих. Враховуючи, що партнерство є вагомим інструментом вирішення проблем якості робочої сили, необхідно нарешті законодавчо визначити роль та завдання соціальних партнерів.

Перед Україною постало завдання щодо формування єдиної національної системи кваліфікацій, яке відповідно до урядової стратегії реформ і суспільної консолідації є пріоритетом розвитку системи вітчизняної освіти. Національна рамка кваліфікацій, що затвержена постановою Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. №1341 «Про затвердження Національної рамки кваліфікацій», яка обговорювалась і узгоджувалась із соціальними партнерами, є одним із документів нової системи нормативно – правового забезпечення взаємозв'язку сфер освіти і праці, орієнтованої на подальше реформування освіти і навчання. Це передбачає орієнтацію на результати навчання; орієнтацію на попит роботодавців та потреби особистості, сприяння навчанню упродовж життя.

Задоволення потреб працюючого дорослого населення шляхом участі у різних формах навчання на виробництві чи на договірній основі у навчальному закладі ми маємо розглядати як неперервний освітній процес, який має носити випереджувальний характер, орієнтований на розвиток виробництва, що забезпечуватиме

конкурентоздатність як працівників так і виробленої ними продукції та послуг.

Висновки. Освіта дорослих потребує нових підходів до підготовки та підвищення кваліфікації педагогічного персоналу, який займається навчанням дорослих, сприяння розвитку наукових досліджень з проблем освіти дорослих, орієнтованих на їх практичну діяльність. Особливої актуальності набуло теоретико-методологічне й дидактичне обґрунтування підготовки педагога-андрагога для навчання дорослих, а також педагогічного персоналу для навчання на виробництві. Відповідальна і рівноправна участь у формуванні та розвитку системи освіти дорослих партнерів, взаємодія всіх зацікавлених сторін сприятимуть приведенню професійно-кваліфікаційного рівня дорослого населення у відповідність до потреб ринку праці.

У подальшому доцільним є вивчення міжнародного досвіду освіти дорослих, навчання упродовж життя і поглиблення міжнародних зв'язків у галузі формальної і неформальної освіти дорослих.

Література

1. Концепція освіти дорослих в Україні / Укл.: Лук'янова Л.Б. – Ніжин: ПП Лисенко М.М., 2011. – 24 с.
2. Лук'янова Л.Б., Аніщенко О.В. Освіта дорослих: короткий термінологічний словник / О.В. Аніщенко, Л.Б. Лук'янова. – К.; Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 108 с.
3. Ничкало Н.Г. Неперервна професійна освіта: міжнародний аспект / Н.Г. Ничкало // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія / За ред І. А. Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – С. 29–36.
4. Олейникова О Н. Основные тенденции развития и современное состояние профессионального образования в странах Европейского Союза: монография / О.Н. Олейникова. – Казань: Институт среднего профессионального образования РАО, 2003. – 252 с.

Bibliography

1. Conception of education of adults is in Ukraine / Ukl.: Luk'yanova L.B. – Nizhy'n: PP Ly'senko M.M., 2011. – 24 s. (in Ukrainian)
2. Luk'yanova L.B., Anishchenko O.V. Adult education: a brief glossary of terms / O.V. Anishchenko, L.B. Luk'yanova. – K.; Nizhy'n: Vy'davec'z' PP Ly'senko M.M., 2014. – 108 s. (in Ukrainian)
3. Ny`chkalo N.G. Continuing professional education: international aspect / N.G. Ny`chkalo // Neperervna profesijna osvita: problemy`, poshuky`, perspekty`vy`: Monografiya / Za red I. A. Zyazyuna. – K.: Vipol, 2000. – S. 29–36 (in Ukrainian)
4. Oleynikova O N. Main trends of development and contemporary state of the professional education in the developing European Union countries: monograph / O.N. Oleynikova. – Kazan: Institut srednego professionalnogo obrazovaniya RAO, 2003. – 252 s. (in Russian)